

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriye dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

ŞİRKET ÇEVRECİLİĞİNİN TEKNOLOJİ VE DOĞA ALGISININ YÖNETSEL BOYUTLARI

Cömert Uygur Erdem, Aylime Aslı Demir, Arca Atay, Merthan Özcan, Özgül Yahyaoğlu

Rio+20, Şirket Çevreciliğine Direnmek

Orta çağın organik dünya görüşü 1600'lu yıllardan itibaren yerini yeni bir anlayışa bırakmıştır. Ekolojik sisteme müdahalelerin çok daha sistemli bir hale geldiği bu dönemde Kartezyen düşünce biçimi doğa insan ilişkilerinde günümüze kadar etkileri sürecek bir dönemin başlangıcı olacaktır.

Sanayi devrimiyle kapitalizmin çevresel yıkımı bölgesel düzeyden gezegensel düzeye çıkmış ve doğanın sömürülmesi daha da evrenselleşmiştir. Elbette teknolojik gelişmenin ve sanayileşmenin daha az maliyetle ve daha çok üretmek mantığına dayanıyor olması da ekolojik tahribatın yaşanmasında önemli bir etken olmuştur.

J.B Foster'ın da Savunmasız Gezegen: Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi isimli yapıtında bahsettiği ve Engels'in anlatılarıyla desteklediği kısmındaysa sanayi devrimi işçi ve ailelerini, hızlı kentleşme ve fabrikaların sayısının artışına paralel olarak ortaya çıkan yoğun kirlilikle birlikte sağlıklı yaşam alanlarına mahkûm etmiştir.

Çevresel kirliliğin öncekilerden çok daha belirgin biçimde ortaya çıktığı bu dönem, aynı zamanda toplumla doğanın birbirine yabancılaşmadığı romantik bir "ekolojik" ideal arayışında olan Thoreau ve Morris gibi düşünürlerin doğuşuna tanıklık edecektir.

AntohnyGiddens'a göre de bu dönüşüm tek bir çizgiden oluşmaz bunu doğru analiz edebilmek için şu 4 unsuru doğru kavramamız gerektiğini dile getirir.

Bunlar ;

- Kapitalizm ve sermaye birikimi,
- Endüstriyalizm ya da doğanın dönüştürülmesi ve yapay çevrenin gelişimi,
- Gözetleme (siyasal alanda etkinliklerin ve enformasyonunun kontrolü),
- Savaşın sanayileşmesi çerçevesinde şiddet araçlarının kontrolü

Böylesi bir sistemin yarattığı düzene karşı oluşan direnç erken tarihlerde başlamasına rağmen 18.yy sonlarına doğru yaygınlık kazanmaya başlayacaktır. 1900'lerle beraber ademi merkeziyet savunuları, kırsala dönüş çağrıları karşımıza çıkacaktır. Özellikle 1. Dünya Savaşı sonrası ekolojik düşüncenin savunucularının artmaya başladığını söylemek yanlış olmaz.Ancak, bunun eyleme dönüşmesi için 2. Dünya Savaşı'nı beklemek gerekecektir. Ve nihayet 1960'ların sonunda öğrenci hareketleriyle başlayan bu eylem dalgası toplumun diğer kesimlerine de yansıtacaktır.

Çevre sorunlarının görünür olmasıyla beraber konunun uluslararası metinlere yansması 1970'lerin başına tekabül eder. Roma kulübünün hazırlamış olduğu "ekonomik büyümenin sınırları" isimli rapor ilk belge niteliğini taşısa da 100 den fazla ülkenin katılımıyla ve sonrasında yayınlanan deklarasyonun önemi açısından Stockholm Konferansı (1972) ilk büyük girişim olarak değerlendirilebilir.

Sürdürülebilir Kalkınma kavramıysa ilk kez 1983 yılında Norveç Başbakanı Brundtland'ın başkanlığında 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sundukları "ortak geleceğimiz" raporunda kullanılıyordu. Yapılan tanıma göre "sürdürülebilir kalkınma" ; Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır.

1992 Rio

Ardından 3-4 Haziran 1992'de gerçekleşen Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED*), çevre ve yoksulluğun küresel krizine dikkat çekerken çok uluslu şirketler dünya sahnesine ilk kez çevreci sıfatıyla çıkıyorlardı.

Ekolojik ve ekonomik küreselleşmenin aynı potada eritilmesini içeren "şirket çevreciliği" bu kapsamda ortaya çıktı. Bu konferansta kabul edilen ilkeler sonucunda eskiden çevre sorunlarının baş sorumlusu olarak görülen şirketler, sorunların çözümünde ve gezegenin sürdürülebilir geleceğinin korunmasında temel aktörlere dönüştüler.

92 Rio Zirvesi'nde Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CDB), Birleşmiş Milletler Çerçeve Sözleşmesi ve Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi kabul edilmişti. Bu sözleşmelerle şirket çevreciliğinin 4 ilkesinin belirlendiğini söyleyebiliriz. İlkeleri şöyle sıralayabiliriz;

- Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde açık ve rekabete dayalı ticarete bağlı olması,
- Çevresel maliyeti karşılama amacıyla ücretlendirme mekanizmalarının oluşturulması,
- Kendi kendine düzenleme mekanizmalarının en etkili yöntem olduğunun benimsenmesi,
- Daha temiz üretim ve kaynakların daha verimli kullanılması için teknoloji ve üretim pratiklerinin geliştirilmesi.

Liberal ekonomik sistemi savunanlara göre şuan doğada var olan tahribatın nedeni fiyat sistemindeki etkin işleyişinde ortaya çıkan aksaklıklardır. Dolayısıyla fiyat mekanizmasının etkinliğini sağlayacak düzenlemeler gerekliydi. Bu uygulamalarda piyasa – şirket çevreciliği kavramlarını karşımıza çıkmasına neden oldu.

Andersson ve Leal'e göre bu kavram piyasa ve çevre gibi birbirine zıt iki kavramı bir araya getirir. Ancak, bu ikisi arasındaki ilişki iddia edilenin aksine olumludur. Doğal kaynaklar üzerinde iyi belirlenmiş mülkiyet hakları bulunmalıdır ve bu hakkın aynı zamanda transferi de mümkün olmalıdır.

*Birçokları serbest piyasa çevreciliğinin beklentiler yönünden yetersiz olduğuna inanabilir çünkü o dinamik bir probleme belirli bir çözüm önermez ve bu yaklaşımın bir garanti vermediği de doğrudur. Fakat ekosistemin dinamik karakterinin bu sınırlamayı zorunlu kıldığını kabul ederek bütün çevre politikaları daha iyi anlaşılır, doğada garantiler yoktur. Serbest piyasa çevreciliği ekolojistlerin bir ekosistemin gelişmesi için doğru yolun ne olduğunu söylemelerinden daha farklı bir optimal çözüm önermez.

Bunun yerine serbest piyasa çevreciliği bireysel hakların gelişimini engellemek yerine kolaylaştıran beşeri kurumların önemini vurgular. Düzenleyici çözümler çevre kalitesini ıslah etseler dahi bu yararlar maddi servet sağlık ve bireysel özgürlük üzerindeki olumsuz etkileri

nedeniyle değerini kaybedecektir. Akıl çelici basitliğin arkasında sürdürülebilir gelişme, Doğu Avrupa ülkelerinin red ettiği hükümetleri andıran bir politik kontrolü gizleyen bir kılıftır. Bu tür bir politik kontrol çevreyi bozmak ve vatandaşları yüksek yaşam standartından mahrum etmekle kalmaz onları baskı altına da alır. Devletin zorlayıcı gücünü kullanan herşeyi bilen ve iyilik sever uzmanlar ile ilgili varsayımlara dayalı düzenleyici çevreci yaklaşımın aksine serbest piyasa yöntemleriyle dizginler. Tüketici ve üretici egemenliğine dayalı piyasa işlemleri üretilen mal ve hizmetin hem kalitesini hem miktarını artırdığını kanıtlamıştır. Bu işlemleri doğal kaynakları ve çevresel değerleri kapsayacak şekilde genişletmek, çevre kalitesini yükseltmenin hayat standardını iyileştirmenin ve belki en önemlisi kişi özgürlüğünü artırmanın tek yoludur. (Anderson; Leal,1996,283)

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Rio deklarasyonunda kabul edilen 27 ilke geçen 20 yıl içinde ülkelerin iç mevzuatlarında kısmen yerlerini aldı. Özellikle şirketlerin çevreyi bir “toplumsal hesaplar sistemi” içine sokmak için oldukça işlevsel olarak kullandığı

16. İlke;

“Ulusal otoriteler kirleten öder prensibini dikkate alarak çevre maliyetlerinin uluslararası hale getirilmesineve ekonomik araçların kullanımını geliştirmeye gayret göstermelidir.”

17. ilke;

“Ulusal bir araç olarak çevresel etki değerlendirmesi çevreye önemli derecede zarar verici nitelikteki ve uzman ulusal otoritenin kararına bağlı olan faaliyetler için yapılacaktır.” İle beraber doğanın fiyatlandırılmasını, sürdürülebilir kalkınma anlayışını hayata geçirmenin araçları olan kirleten öder mantığını ve çevresel etki değerlendirme sürecini görebiliyoruz.

Bu ilkeler çerçevesinde, kalkınma ve çevre sorunlarını çözmek için ortaya atılan “Sürdürülebilir Kalkınma” geçen bu yirmi yılda hiçbir sorunun çözülmesine yardımcı olmadı.Aksine gıda sistemi büyük firmaların eline geçti ve dünyada açlık çeken insanların sayısı daha da artmaya devam etmektedir. Aynı şekilde iklim değişikliği sözleşmesi karbon ticaretinin önünü açarak karlı ve spekülatif bir meta icat edip, Ormansızlaşmadan ve Orman Bozulmasından Kaynaklanan Emisyonların Azaltılması (ReducingEmisssionsfromDeforestationandForestDegradation (REDD)) gibi düzenlemeler yoluyla büyük şirketler için daha fazla kirletmenin izinlerini oluşturmakta. Ayrıca, yeşil ekonomi, biyoteknoloji, jeomühendislikgibi farklı alanlarda yapılan çalışmalar da ekolojik ve biyolojik sistemin kapitalizmin hizmetinde kalmasına olanak sağlamaya devam etmekte.

RİO +20 Nedir?

Rio+20 olarak anılan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı yaklaşık iki yıllık hazırlık sürecinin ardından devlet ve hükümet başkanlarının geniş katılımıyla Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde başladı. 1992'de Rio'da gerçekleştirilen Zirvesi'nin 20. yılını Zirve'nin karar ve sonuçlarının değerlendirmesini yapmak üzere Rio+20'nin toplanması BM Genel Kurulu'nun 2009'da Brezilya'nın çağrısı üzerine aldığı bir kararla kararlaştırılmıştı. 20-22 Haziran tarihleri arasında devlet ve hükümet başkanları ile bakanların katılımıyla gerçekleştirilecek Konferansın hazırlıkları 2011'den bu yana New York'ta ve bölgesel düzeydeki hazırlık komiteleri toplantılarında sürdürülüyordu. Yapılan hazırlık toplantılarında tartışılan başlıklar aslında bizlerin nasıl bir zirveyle karşı karşıya olduğumuzu anlamamıza yetiyordu. Zira tartışmalarda, tarım iklim değişikliğinin sebepleri arasında gösterilerek, endüstriyel tarımla köylü tarımı arasında ayırım yapılmadı. Yeşil ekonomi

yoksulluk açlık ve sefalet çeken ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı uygulamanın bir yolu olarak pazarlanıyordu.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, Rio+20 için 3 ana konu önerisinde bulundu. Bu öneriler.

- 1992 den günümüze geçen yirmi yılda uzlaşılan taahhütlere yönelik neler yapıldığının değerlendirilmesi,
- Yeşil ekonomi,
- Sürdürülebilir kalkınmanın yapısı

Haziran 2012 Rio+20

Bu organizasyonda hükümetler,uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşlar sürdürülebilir kalkınma için bir araya gelmiştir. Bu kapsamda yürütülen resmi tartışmalar iki soru üzerine odaklandı;

1.)Sürdürülebilir bir kalkınma için yeşil ekonomi nasıl inşa edilir ve insanlar yoksulluktan nasıl kurtarılır, gelişmekte olan ülkelerde nasıl bir yeşil sürdürülebilir kalkınma sağlanabilir?

2.)Sürdürülebilir kalkınma için uluslararası koordinasyon nasıl sağlanır?(1)

20-22 Haziran 2012 tarihlerinde 40.000'den fazla kişinin (parlamenteler, Birleşmiş Milletler temsilcileri, belediye başkanları ve sivil toplum kuruluşlarının liderlerinin dahil olduğu) katılımıyla gerçekleştirilen organizasyonun 2 ana teması vardı:

1.)Sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğun ortadan kaldırılması kapsamında yeşil ekonomi

2.)Sürdürülebilir kalkınmanın şirketsel çerçevesi (1)

Bu yıl gerçekleştirilen organizasyonun ardından yayınlanan “İstedığımız Gelecek” adlı bildiri Birleşmiş Milletler genel sekreteri Ban Ki-Moon “2008’deki ekonomik ve finansal krizin izleri hiçbir ülkede tamamen silinememiştir. Bunun aşılabilmesi için tüm ülkelerin daha önce olmadığı kadar bir arada olması ve birlikte hareket etmesi gerekmektedir” açıklamasını yapmıştır. Ayrıca tüm dünyanın Rio+20’yi izlediğine ve burada alacakları kararlardan ve taahhütlerden sorumlu tutulacaklarına da değinerek bu forumun önemine dikkat çekmiştir. Bildiride ülkelerin politik taahhütlerini sürdürülebilir kalkınma ekseninde yeniledikleri, sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirlenmesinin kararlaştırıldığı ve sürdürülebilir kalkınma için yüksek düzey bir politik forum kurulmuş olduğu belirtildi. Yeşil ekonominin sürdürülebilir kalkınmanın nasıl başarılı bir aracı olarak kullanılabileceğinin detaylandırılması, UN Environment Programme(UNEP)’in kuvvetlendirilmesi, belirtilen kıstaslarda kurumsal sürdürülebilirliğin desteklenmesi, ülkelerin refahı için gayri safi milli hasılasının artırılması, sürdürülebilir kalkınma için finansman geliştirilmesi, sürdürülebilir üretim ve tüketimin benimsendiği bir çerçevenin oluşturulması konuları ise bildiriye değinilen diğer konulardır. (1)

Rio Sonrasında Türkiye'deki Durum

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı'nın tanımına göre sürdürülebilir kalkınma; insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılanmasına ve kalkınmasına imkan verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamı taşır.(2)

'Rio'da 1992 yılında yapılan Dünya Zirvesi'nde kabul edilen 'Gündem 21' adlı dokümanda somutlaşan ve her ülkenin kendi şartlarına göre uygulanmasını önerdiği ilkeler, GAP'ta uygulanmakta olan sürdürülebilir insani gelişme ilkeleri ile uyum göstermekte olup, ilk sonuçları da alınmaktadır.' açıklamasına Kalkınma Bakanlığı web sayfasında yer vermektedir. GAP kapsamında uygulanması planlanan projeler ve çalışmalar aşağıdaki gibidir:

- Çevre Koruma Projeleri: Bu projelerin çıktıları genel olarak iki bağlamdan oluşmaktadır. (i) gelecek kuşaklara doğal kaynaklardan yararlanabilecek koşulları oluşturmak; ve (ii) insanlar için sağlıklı yaşam koşulları oluşturmak.
- GAP sulama sistemlerinin işletme, bakımı ve yönetimi (GAP-İBY).
- Sulama kanallarında suyun regülasyonu ve su tasarrufu sağlayan sulama metod ve teknolojileri.
- Kentsel atık suların arıtılması,
- Sulamadan dönen suların tekrar kullanımı,
- Eko-kent planlama çalışması,
- Bio-çeşitliliğin korunması.
- GAP Bölgesinde çevre çalışması.
- GAP Bölgesinde çevre çalışması - Dicle Havzası
- Mevcut ve yakın gelecek için GAP Bölgesindeki iklim koşullarının tespiti.
- Adıyaman-Kuyulu Bölgesi Erozyonla Mücadele Projesi.
- Adıyaman-Diran Mikro Havza Islah Projesi.
- GAP Ağaçlandırma Projesi.
- GAP Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi, A, B.
- Şehir Planlama ve Altyapı Projeleri: Bu projeler halk katılımı ile hazırlanıyor ve gerçekleştiriliyor. Katılımcılık projelerin sosyal fizibilitesini oluşturuyor ve kent yönetimi ve hayatında demokratik kültürün gelişmesine yardımcı oluyor. Projelerde şehir yaşamının kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır.
- Şehir Bölgeselleştirmede ve Planlamada katılım,
- Barajlardan etkilenen nüfusun yeniden yerleşimi ve istihdamı,
- Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi.
- Atatürk Baraj Gölü alt-bölge gelişme planı.
- Pilot bölgelerde eko-kent ve eko-köy planlama ve geliştirme çalışmaları.
- Dezavantajlı Pozisyonların ve Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Projeler: Bu projeler cinsiyet dengeli, zengin yoksul arasındaki dengeleri kurmakta, eğitim, sağlık, sosyal hizmetlerin sunumu, eşitlikçi kalkınmaya katkı yapmakta ve farkındalık yaratmayı içermektedir.
- Kadınlar için Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinin (ÇATOM) Kurulması.
- Sulama dışı alanlarda halkın gelir düzeyinin yükseltilmesi.
- GAP Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GAP-GİDEM).
- Kentsel Enformal Sektörde İstihdamın Artırılması Projesi.

- Yeni Ufuklar (üniversiteli girişimciler) Projesi,
- Eğitim Kurumlarının Güçlendirilmesi ve Taşınmalı Eğitim Projesi,
- Sıtma Birimlerinin Güçlendirilmesi Projesi,
- Göçer Grupların Kalkınma Sürecine Katılımının Gerçekleştirilmesi,
- Sözleşmeli Hayvancılık Projesi (GAP Halkaları Modeli),
- Ortak Makine Kullanımı Projesi (GAP OMAK),
- Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Alt Bölge Gelişme Planı,
- Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi.
- İnsan Kaynakları Geliştirilmesi ve Kurumsal Düzenlemeler: Bu tip projeler verimliliği ve insanların gelirlerini artırır ve içsel ve dışsal katılımcılığın şartlarını oluştururlar.
- Sulama Sistemlerinin İşletme Bakım ve Yönetiminin Çiftçilere Devri (GAP İBY),
- Kurumsal Kapasite Geliştirme,
- Çiftçi Eğitimi ve Yayım Faaliyetleri,
- Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi,A, B,
- Arazi Toplulaştırması,
- Gençlik İçin Sosyal Gelişim Projesi,
- GAP Bölgesi Halk Sağlığı Projesi.

Sürdürülebilir kalkınma adına yıllar önce GAP bölgesinde tarımı geliştirmek için yapılan yanlış planlanmış sulama çalışmaları yüzünden bugün bölgede tarım topraklarında tuzluluk oranı artmış ve topraklar tarım için elverişsiz hale gelmiştir. Uygulanan bu kalkınma projeleri kaybedilen alanların geri kazanılması için yeniden oluşturulacak projelerle birlikte kısır bir döngü halinde sürüp gitmektedir.

Şirket Çevreciliği ve Doğa Algısı

Çevrenin sadece bir maliyet unsuru olarak görülmesi anlayışından çevre korumayı işletme kültürü haline getirerek neden olunan çevre kirliliğini azaltmaya yönelik gönüllü olarak kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları yapan bir anlayış geliştirilmiştir. Bunun artışıında ‘sürdürülebilir kalkınma’ etkili olmuştur.(3)

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ilk kez 1953’te basılan Howard Bowen imzalı *Social Responsibilities of the Businessman* adlı kitapta yer almıştır. Kitapta yer alan temel nokta ‘Şirketlerden topluma karşı hangi sorumlulukları yerine getirmesi beklenmektedir?’ sorusudur. Kurumsal sosyal sorumluluk, çoğu tanımda şirketlerin kendi iş alanlarında hissedarları ile etkileşimli olarak sosyal ve çevresel konulara gönüllülük anlayışı temelinde yaptığı katkıları vurgulayan bütünsel bir anlayışla yer almıştır.(4)

Avrupa komisyonu kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının sadece sosyal ve çevresel gelişmenin sağlanması, önemli hakların edinilmesinde etkili olmayacağı aynı zamanda küçük ve orta ölçekli işletmelerden uluslar arası şirketlere kadar her tipte ve sektörde işletmenin arasındaki rekabetin gelişmesine de katkı sağlayacağı konusunda görüş belirtmiştir.(4) Kar maksimizasyonu ile paralel gitmekte olan bu anlayış şirketlerin prestij kazanmaya çalıştıkları bir alan yaratmaktadır.

Topluma fayda sağlamak ve sosyal sorumluluğunu yerine getirmenin gerekliliği toplumlara din yoluyla öğretilmiştir.(5) Merkantalist dönemde ise kilise yerini merkezi, otoriter devlete

bırakmıştır ve sosyal sorumlulukta görev devletin, yapılması gerekenler de ticari antlaşmalarla belirlenen şartlar olmuşlardır.(6)

Şirketlerin toplumsal konulara eğilmelerinin bir nedeni; küresel çapta ekonomik sistemlerin değişmesiyle sosyal sorunları çözmeye tek yetkili organ olarak görülen devletin bu yetkisini şirketler, sivil toplum örgütleri, uluslar arası örgütlere pay ederek rant alanı oluşturmasıdır.

Şirket Çevreciliğinin Gelişimi

Şirketler, çevre koruma faaliyetlerini kar elde etmenin bir başka yolu olarak görmektedir. Özellikle çevreci ürünler tasarlayarak maliyet ve rekabet edebilirlikte fark yaratabileceklerini düşünmektedirler.(3)

Şirketler maximum kar yaklaşımıyla artık ‘yeşil’ olmaya başlamışlardır. Maliyeti düşürülen ‘yeşil’ ürünler bilinçli tüketici olan ‘yeşil’ tüketici tarafından yüksek ücretler ödenerek satın alınabilmektedir. Burada ürünlerin ‘yeşil’ etiketinin ne anlama geldiği sorgulanmalıdır. Kullanılan ham madde herhangi bir kimyasal aşamadan geçmemiş olsa bile fabrikasyon üretimle elde edilen bir malın geçtiği üretim sürecini ‘yeşil’ olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu nokta da bilinçli tüketicinin ‘yeşil’ etiketli ürünleri satın almaktan öte daha az tüketim yapmak olduğunu vurgulamalıyız.

Bir süredir büyük firmaların ofislerini ‘doğa dostu’ tasarladıkları haberlerini izliyoruz. Mobilyalarda geri dönüştürülebilir malzemeler kullanılmış, elektrik üretimi için güneş enerjisinden yararlanılmış ... Aynı kanalda geçen günlerde izlediğimiz atığını denize boşaltan fabrika ya da fabrika bacasına filtre koymayan firma haberi vardı. Bu iki firma aynı olabilir mi? Peki benzer şekilde doğada tahribata yol açan başka bir uluslar arası firmanın bir doğa koruma projesine sponsorluk yapması mümkün müdür? Elbette mümkündür. Hatta bu sponsorluk devlet tarafından firmaya vergi indirimi uygulanarak da desteklenmektedir. Hükümetlerin şirketlere desteği karbon piyasasında da kendini göstermektedir. Temiz havanın metalaştırıldığı bu piyasa düzeninde karbon ticareti nasıl yapılıyor? Yapılan emisyon ölçüleriyle borçlu ve alacaklı ülkeler, şirketler belirleniyor. Belirlenen borçlar ise ‘yeşil projelere’(HES’ler, rüzgar tribünleri, endüstriyel güneş enerjisi santralleri, sülfürizasyon bacaları, arıtma tesisleri vb...)yapılan yatırımlar üzerinden karbon kredisi (CER) kazanılması ile ya da toplumu bilinçlendirici eğitimler verilerek ödenebilmektedir. Dereler, verimli tarım toprakları, rüzgar ve iklimler ticarileştikçe Karbon Kredilerine hücum artıyor. Karbon Kredileri para kazandırdıkça doğanın ticarileşme süreçleri hızlanıyor. Karbon kredisi danışmanlığı yapan firmalara ÇED lisansı da veriliyor.(7)

Son 20 yıl içinde gerek Dünya gerekse Türkiye’de Bilimin ve Teknolojinin insanlığın ve ekolojinin geleceğini şekillendirecek yoğun çalışmalar içinde olduğuna şahit oluyoruz. Bir yandan hastalıkların ve açlığın artışı, diğer yandan bunlara çare olarak geliştirilen biyoteknoloji ürünleri. Şirket çevreciliğinden bahsederken insanların sağlıklı ve güvenilir besinlere ulaşabilme haklarının nasıl ellerinden alındığına da değinmek gerekiyor.

İnsan yaşamında en vazgeçilmez ve ihmal edilemeyecek olgu olan sağlık, yaşam kalitesini belirleyen bir unsur olup tüketilen besinler ile ilgili olduğu kadar ebeveyn ya da atalardan gelen genetik özellikler ile de ilişkilidir. Buradan bakıldığında genetiğin ve genetik yapıları biyoteknoloji şirketleri tarafından değiştirilen ürünlerin gıda olarak kullanımının ne kadar büyük bir önem taşıdığını görebiliriz.

Biyoteknolojinin tıp ve beşeri ilaçlardaki çalışmaları belki bir anlamda "insani amaçlar" olarak değerlendirilebilir ve desteklenebilir ama biyoteknolojinin tarımdaki kullanımına karşı bilim dünyası bile ikiye bölünmüş durumda. Ülke halklarının tarımsal biyoteknoloji ürünlerine karşı geliştirdikleri muhalefet ise dünya coğrafyasında ülkeden ülkeye değişen bir seyir izliyor.

Bir canlıya, daha önce kendi yapısında bulunmayan, farklı bir canlı türünden laboratuvar koşullarında yapılan gen aktarımına Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO) diyoruz. Aktarılan gen başka bir bitki yada hayvan geni olabileceği gibi, sıklıkla uygulanan yöntem, bakteri ve virüslerden yapılan gen aktarımlarıdır. DNA, kromozomlar ve her canlı için kodlanmış genetik şifre gibi hassas mekanizmalara, biyoteknoloji şirketleri tarafından yapılan müdahalenin sonuçlarını, bu ürünleri gıda olarak tüketen "kobay" pozisyonundaki tüm insanlar üzerinde uzun yıllar sonra göreceğiz.(8,9,10)

Tarımsal biyoteknoloji ürünlerini 15 yıldır tüketen Amerikan toplumu bile artık isyan etmeye başladı. Amerikan toplumunun isyanı ,ekoloji yada biyoçeşitlilik üzerine olan tehditten ziyade işin sağlık boyutuyla ilgili .Artan kalp damar hastalıkları,kanser ve obezite, Amerikan halkını yediklerini sorgulama aşamasına getirdi. Zira Amerika'da devlete ve devlet kurumlarına olan güven, Amerika'daki sosyal değişim rüzgarıyla hareketlenen çeşitli kitlesel gösteriler ile kanıtlandığı üzere, gittikçe azalmakta. Halkın büyük çoğunluğu GDO'lu ürünlerin egemenliğindeki besin zincirinin "etiketleme" ile kırılmasını istiyor.

Avrupa halklarının bu konudaki hassasiyeti Amerikan halkından çok daha önce başladı. Çünkü ülke halkları , çokuluslu tohum ve gıda şirketlerinin niyetini çok önceden sezdi.

Türkiye'de ise GDO karşıtı hareket 2000li yılların başında, yani daha Türkiye'de GDO mevzuu resmi yada sivil kesimlerce hemen hemen hiç bilinmez iken bazı tüketici, çevre ve ekoloji örgütlerinin bu konuda duyarlılık oluşturma ve kamuoyunu bilgilendirme amaçlı çalışmaları ile başladı. 2004 yılında birkaç örgüt ile oluşturulan GDO'ya Hayır Platformu, kısa süre içinde bileşen sayısını arttırarak GDO karşıtı kampanyalara başladı. Platformun gündeme getirdiği ve duyarlılık oluşturmak istediği konular basın ve medyanın da dikkatini çekti ve hem Tarım Bakanlığı, hem üniversiteler hem de halkın çeşitli kesimleri, isteyerek yada istemeyerek konunun içine girdiler. Aslında Türkiyenin GDO'lu ürünleri üretmek yada tüketmek gibi bir talebi hatta en ufak bir ihtiyacı da yoktu. Bu nedenle Türkiye'nin bugün neresinde bir anket yaparsanız halkın %10 unun GDO'lardan haberi ya yoktur ya da ilgilenmemektedir, %10 kadar bunların zararsız olduğu için tüketilebileceklerini söyler, kalan %80 ini ise kesinlikle ret ettiklerini beyan edeceklerdir. Bu reddedişin gerekçeleri ise çok çeşitlidir, kimi sağlık, kimi ekonomik, sosyal, etik, dini yada kimi de ekolojik gerekçelerle karşıtlıklarını dile getirirler.

GDO'ların hem insan sağlığı hem de doğaya olan etkileri açısından barındırdığı riskler bilimsel anlamda aktif araştırılan konulardan. GDO'ların tüketimindeki artışın doğrudan ya da dolaylı yollarla kanser ve dejeneratif hastalıkların artmasına sebep olması, kullanılan teknolojinin süper-virüs evrimi için uygun altyapı oluşturması, hayvan yada bitkilerin daha hızlı büyüyüp daha fazla ürün vermesi için tasarlanmış büyüme hormonlarının çoğu durumda hayvan ve bitkileri hastalıklara karşı dirençsiz kılması nedeni ile kullanılan antibiyotiklerin bu hayvanlardan elde edilen mamuller ya da tüketilen bitkiler ile insana geçmesi ve antibiyotiklere karşı dirençli bakterilerin güçlenmesine sebep olması, birbirinin tam kopyası olan tohumlardan elde edilen ürünlerin insan bedeninin yüz binlerce yıllık yolculuğu

esnasında alıştığı varyasyondan uzak oluşu nedeniyle ortaya çıkabilecek kronik alerjilerin ya da doğum kusurlarının artması, ortalama yaşam süresinin azalması GDO'lar hakkında öne sürülen sağlık konusundaki endişeler. Fareler üzerinde yapılan birçok bilimsel araştırmada bu endişelerin doğru olduklarını destekleyen bulgular edinilmiştir.

Böceklerin bitkiye zarar vermesini engellemek için tasarlanan ve bitkinin genomuna eklenen genlerden kodlanan proteinlerin insan hücreleri içinde gösterebileceği toksik özelliklerin bilinmemesi, tarım ürünlerinin besin değerinin düşmesi, diyetin radikal biçimde değişmesine bağlı rahatsızlıkların artması, ürün artışını sağlaması için kullanılan genetiği değiştirilmiş bakterilerin topraktaki nitrojen dönüşümünden sorumlu mantarları öldürerek doğal ve hassas toprak florasındaki mikrobiyal aktiviteyi sekteye uğratması ve bunun sonucunda toprağın veriminin düşmesi, genetiği değiştirilmiş canlıların gelişimine ön ayak olabileceği süper-haşerele ve süper-yabani otlar ile faydalı böceklerin, hayvanların ve diğer bitkilerin doğal yaşam koşullarını değiştirmesi, belki de hepsinden önemlisi, tohum çeşitliliğini öldürerek geri dönüşü olmayan bir genetik erozyona ve biyolojik çeşitlilik kaybına yol açması da bir çok bilim insanı tarafından dile getirilen riskler.

Şu anda bünyesinde 80 kadar çevre, ekoloji, doğa, tarım, sağlık, gıda, örgütü ve meslek odasını barındıran GDO'ya Hayır Platformunun kampanyalar ve farkındalık oluşturma etkinlikleri ile Türkiye gündemine soktuğu GDO mevzusu, hükümetleri ve bakanlıkları harekete geçirerek bir Ulusal Biyogüvenlik Kanununu çıkartılmasını sağladı. Canlığı sağlığı, yaşamın patentlenmesi, biyolojik çeşitlilik ve diğer tarım sistemleri üzerindeki totaliter baskısı nedeniyle Türkiye Topraklarında GDOLu ürün ekilmesini yasaklatma kararı aldırdı. GDOya Hayır Platformunun ülkesi, ülke tarımı ve ülke insanları çıkarı doğrultusunda verdiği mücadele , başta ABD olmak üzere bu ürünleri üreten şirketler ve ülkeler tarafından hoş karşılanmadı. GDO tohum ve gıda tekelleri yurt içindeki taşeronları vasıtasıyla bu yasakları kırmak için, önce yemlik, yağlık ve nişasta bazlı şeker üretiminde, daha sonra da direkt olarak İnsan Gıdası olarak GDO'lu ürün ithal etmek istiyorlar.

Nitekim yasa gereği kurulan Biyogüvenlik Kurulu, tüm uyarı ve karşı çıkışlarımıza rağmen GDOLu Mısır ve Soyanın YEM olarak ülkeye girişine onay verdi. Milyonlarca ton mısır ve soya etini, sütünü, yumurtasını tükettiğimiz büyük ve küçükbaş hayvanlar ve kanatlılar için YEM olarak ithal edildi. Aktarılan genlerin, tükettiğimiz hayvanların et,süt ve yumurtalarına geçtiği ise birçok bilimsel araştırma ile kanıtlanmış durumda.Yani, GDO'lu yem yiyen hayvanların vücutlarına aldığı virüs,bakteri yada antibiyotik direnç genlerini ürünleri ile insanlara aktarmaları konusunda bilim insanlarının ciddi endişeleri var.

Sonuç olarak, Türkiye'nin ve ülke insanlarımızın GDO'lu ürünlere ihtiyacı yoktur.GDO lobileri ve Tarımsal Biyoteknoloji şirketleri ve onların bazı üniversitelerdeki taşeronlarının dediğinin aksine, GDO'lu ürünlerin diğer ürünlerden verim farkı bulunmamaktadır, besin içerikleri diğer ürünlerden daha fazla değildir, GDO'lar dünyadaki açlığı gidermenin çaresi değil açlığın tetikçisidir.Türkiye'de yapılan anketlerde insanlarımızın GDO'lu ürünler tüketmek istemediğini beyan etmesine karşılık Gıda Şirketlerinin ve Tarım Bakanlığının halkın bu iradesine karşı bir tavır alması son derece anlaşılmaz ve düşündürücüdür.Bu olay Amerika ve Avrupa'da da gördüğümüz gibi Türkiye'de de , GDO Lobilerinin Hükümetler üzerinde büyük bir etki ve baskısının olduğu izlenimini doğurmaktadır.

Şirket çevreliği kavramını ele alırken bu noktada gıda egemenliğine değinmek gerekiyor. 1996 yılında Dünya Gıda Zirvesinde Via Campesina katılımcısı olan çiftçiler, yerel halk,

kadınlar, çevre örgütleri tarafından yapılan ‘gıda egemenliği’ tanımını büyük marketlerin gıda piyasasındaki etkinliklerine karşı politik bir çerçeve önermek ve kendi besin kaynaklarını, tarım ve hayvancılık etkinliklerini savunmak için öne sürmüşlerdir . (11) Gıda egemenliği yerel gıda üretimine ve tüketimine öncelik verir. Gıda üretim, dağıtım ve paylaşımında sistemik bir değişikliğe gidilmediğinde adil ve çevreye duyarlı bir gıda rejimi oluşturulamayacaktır. Bununla ilgili olarak 2011’de Nyelini’de düzenlenen Avrupa Gıda Egemenliği Forumu’nda gıda egemenliğinin sağlanabilmesi için delegelece belirlenen yol haritası şu şekildedir:

-Endüstriyel olmayan, küçük çiftçi tarımına, işlemesine ve alternatif bir dağılıma dayanan, ekolojik olarak sürdürülebilir ve sosyal olarak adil bir gıda üretim ve tüketim modeli için çalışmak.

- Gıda dağıtım sistemini yerelleştirmek ve üreticiler ve tüketiciler arasındaki zinciri kısaltmak.

- Özellikle gıda ve tarım alanında çalışma koşullarını ve sosyal koşulları iyileştirmek.

- Ortak varlıkların (toprak, su, hava, geleneksel bilgi, tohum ve hayvanlar) kullanımı ve mirası hakkındaki karar alma mekanizmalarını demoratikleştirmek.

- Bütün düzeylerdeki kamu politikalarının, kırsal bölgelerin canlılığını, gıda üreticileri için adil fiyatları ve herkes için güvenli, GDO’suz gıdayı garanti etmesini sağlamak.(12)

5 Haziran Dünya Çevre Günü’nde biyoçeşitlilik kanun tasarısı komisyondan geçti. Bilimsel temelden uzak bu tasarı doğal varlıkları ekonomik kaynak olarak kullanmaya imkan sağlamıştır. Koruma-kullanma dengesinde koruma ilkesi kullanabilmek adına ihlal edilmektedir.(13)Türkiye’de 1993 tarihinde Çevre Etki Değerlendirme yönetmeliği yürürlüğe girmiştir.(14)Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kullanılan bu yönetmeliğin çevre ve kaynakların korunması gibi ilkeleri kısa süre içerisinde terk edilmiş ve şirketlerin yatırımlarını desteklemek amaçlı kullanılmıştır.

Şirketlerin ve Devletin Çevresel Etki Değerlendirme Süreçlerindeki Tavırları

Sağlıklı bir çevrede yaşamayı güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasındaki dengeyi sağlayacağı iddia edilen sürdürülebilir kalkınma ideolojisi Türkiye’de başta Çevre Kanunu olmak üzere tüm çevre mevzuatının iskeletine yerleştirilmiştir. Ancak uygulamada, denge hep ekonomik beklentilerin üzerine kurulmakta, sürdürülebilir kalkınma ilkesidoğaya verilecek zarar göz ardı edecek şekilde işletilmektedir.

Şirketlerin faaliyetlerinin, doğaya, ekosisteme, ekolojik dengeye zarar vermeyecek şekilde yürütüldüğü imajını çizen ÇED süreçleri şirketler açısından yasal prosedür olarak algılanmaktadır. Uygulamada dar kapsamlı olarak ele alınan ÇED raporlarında tamamen projenin hayata geçirilmesine odaklanılarak; çevre ve iş sağlığı, iş güvenliği açısından önem arz eden hususlara ilişkin risk analizlerine değinilmeyerek denetimsizliğe yol açılmaktadır.(15)

Hazırlanan ÇED raporları, yürütülmesi planlanan projenin kurulacağı alanın fiziki, coğrafi, ekolojik bir takım özellikleri, yürütülecek faaliyetin çevreye olumlu ve olumsuz etkileri ve buna ilişkin alınacak önlemlerin neler olacağı yönünde bir takım açıklamalar içermektedir. Oysa ki yaşanan süreç, ÇED raporlarının, faaliyetin kendisi için ayrıca bir yol haritası olma özelliğini de taşıması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu tür faaliyetlerin olağan bir parçası (!)

haline gelen taşkın, heyelan, çığ, erozyon ve deprem gibi doğa olayları ile ilgili risk analizleri, bu risklere karşı alınacak tedbirler, yine şantiyede/işyerinde meydana gelebilecek kazalara karşı alınacak tedbirler, halk sağlığı, çevre sağlığı, iş sağlığı ve iş güvencesini koruyabilmenin yolları da ÇED raporlarında yer almalıdır. Tabi ki, bilimsel nitelikte ve gerçeğe uygun olması koşuluyla...(16)

Denetim mekanizmasını işleterek, bu konuda ince eleyip sık dokuması gereken idare ise, bu raporları gerektiği gibi değerlendirmeden “olumlu” bularak, çevre yıkımına ve iş kazalarına da zemin hazırlıyor. İlk ÇED Yönetmeliği'nin yayınlandığı 1993 yılından 2010 yılı sonuna kadar 452 ÇED gereklidir kararına karşı 31285 kez ÇED'yi gerekli değildir kararı, 452 ÇED olumsuz kararına karşı 2055 ÇED olumlu kararı verilmiştir. (17)

İşçi ve çevre sağlığı ile ilgili tedbir alınmasına yönelik belgeler olması gereken ÇED raporları, şirketlerin mevzuata uygun davranacaklarına dair bir taahhüt niteliği taşımaktadır. Ancak, bu taahhüde uyan şirketlerin varlığından söz etmek çok zor. ÇED Raporunun konusu olan enerji yatırımını yücelten ÇED raporları, alternatif modelleri yerin dibine batıran bir sistematik içinde hazırlanıyor. Bu davranış, kamu kurumlarını yanlış bilgilendirme suçunun işlendiği anlamını da taşıyor.

Sadece bulunduğu coğrafyaları değil, sınırlar ötesini etkileyecek kadar ağır riskler taşıyan nükleer santral ile ilgili hazırlanan ÇED başvuru dosyasında, nükleer santraller bir yandan, “*Radyoaktif atık ve depolama sistemleri, acil durum kontrol sistemleri için büyük sermaye ihtiyacı olması ve uzun vadede yüksek düzeye varan atık depolama hususunun çözümü gerekmesi*” yönünden dezavantajlı gösterilirken, diğer yandan “*Sera gazı ve asit yağmuru etkisi sıfırdır*” denilebilecek kadar avantajlı bir enerji üretim modeli olarak tanıtılıyor. Tabi ki; alternatif enerji modelleri yerin dibine batırılıyor. Akkuyu NGS Projesi ÇED Başvuru dosyası, Gerze Termik Santrali ÇED Raporu, Selin-I Regülatörü ve HES Projesi ÇED başvuru dosyası karşılaştırılmalı olunarak incelenecek olursa; bütün dosyalarda diğer enerji modellerinin dezavantajları vurgulandığı, dosya konusu olan enerji modeli doğaya zarar vermeyen ya da daha az zarar veren bir enerji modeli olarak gösterildiği görülecektir. Birbiriyle çelişkili ifadeler taşıyan bu raporların altında aynı kişilerin imzası var.

ÇED Gereklidir Değildir Kararı verilen, hiçbir şekilde yol haritası bulunmadan, proje aşamasında iken, tamamen idarenin takdiriyle denetimsizliğe itilen projelerin şantiyelerinde meydana gelen kazalar ise ayrı bir ihmalkarlık eseridir.

İşyerlerinde teamül haline gelen denetimsizlik halinin yarattığı rant, sömürüyü katmerleştirmektedir. Toprağını şirketlere satmak zorunda bırakılan ya da toprağı zorla elinden alınan; havasına, suyuna, iklimine el konulan emekçilere sunulan seçenek; ya doğalarına dayatılmış bu işletmelerde ya da göç ettikleri kentlerde; sağlıksız ve güvencesiz, doğanın, emeğin yaşamın hiçe sayıldığı koşulları kabullenmektir.

ÇED süreçlerinin denetimsizliği hukukileştiriyor olması, işyerlerinde çalışanların daha fazla güvencesizleşmesinde yol açıyor. ÇED raporları ise iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili mekanizma ortaya koymuyor. Bu ise, şirketlerin istihdam vaatlerinin altında yatan ucuz iş gücü arayışının bir sonucu olarak okunmalıdır.

ÇED süreçlerinin yarattığı denetimsizlik, ölümlü iş kazaları ile birlikte şirketlerin yatırımlarının doğa üzerinde yarattığı tahribatı da engelleyecek mekanizmalar sağlamıyor. Bu

şekilde ÇED süreçlerinin yarattığı sömürü ve yıkıma karşı etkin bir hukuki araç da ortaya çıkmıyor.

Enerji yatırımı yapan şirket - ÇED firması - devlet ilişkisinin ÇED süreçleri ve ÇED raporları üzerindeki yansımaları; su yapıları ya da diğer yatırım alanlarında yaşanan denetimsizliklerin boyutu hakkında ipucu veriyor.

Türkiye’deki Toplumsal Mücadelelerden Örnekler

Bu bölümde, sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde, doğaya, ekolojik dengeye, ekosisteme uyumlu faaliyet yürütme iddiası ile yatırım yapan şirketlerin; ÇED sürecini nasıl işlettikleri, ÇED sürecinin bir parçası olan halkın katılımı ilkesine ne kadar sadık kalabildikleri hakkında da ipuçları verebilmek adına Türkiye’de yaşanan toplumsal mücadelelerden örnekler verilecektir.

Şirketlerin yatırımlarını hayata geçirebilmek adına, yatırım yaptıkları bölgelerde bölge halkını faaliyete razı edebilmek için yaptıkları girişimler (istihdam vaatleri, okul, cami, yol, sosyal alanlarına yapılan yatırımlar), yürütülecek faaliyete karşı gelen bölge halklarına karşı gösterdikleri tavır; emeği ve doğayı tüketerek kendi sonunu da hızlandıran kapitalizmin, içine girmiş olduğu krizden kurtulabilmek amacıyla bürünmüş olduğu “yeşil” ideolojinin hayata yansıtışı ortaya koyuyor.

Toplumsal mücadeleler, her bölgede farklı hassasiyetleri de ortaya çıkarmaktadır. Doğa, ekosistem, ekolojik denge, iklim, canlı türleri, canlı çeşitliliği üzerindeki olumsuz etkileri sebebiyle kabul görmeyen enerji yatırımları; yatırımın yapılacağı bölgenin öznel değerlerine karşı bir tehdit olarak görülmektedir. Karadeniz’de doğayla özdeşleşmiş kültüre karşı bir tehdit olarak görülen HES’ler, Dersim’de yöre halkı için kutsallık atfeden değerlere karşı saldırı ve soykırım olarak nitelendirilmektedir. Bu durum ise, şirketleri yatırım yaptıkları bölgelerde, tek tipleştirme politikasının uygulayıcısı olduğu anlamına gelmektedir.

Türkiye’deki Toplumsal Mücadelelere Uygulanan Şiddet

Şirketlerin faaliyet yürüttükleri bölgelerde yaptıkları doğa katliamlarının yanı sıra, şantiyelerde meydana gelen iş kazaları, işçi ölümleri de artış göstermektedir. Yaşanılan bu sürece karşı yürütülen mücadeleler terör suçu kapsamına sokulmaya çalışılmaktadır. Uygulanan şiddet; şirket-devlet birlikteliğinin toplumsal mücadelelere karşı tavrının bir izdüşümüdür. Toplumsal mücadelelere karşı uygulanan şiddet; iki farklı model almış durumdadır.

Bu modellerden ilki; Gerze’de, Solaklı’da, Tortum’da, Ulukışla’da olduğu şekilde, direnen halka polis ve jandarma eliyle şiddet uygulanmasıdır. Bu modelde; şirketler ise arka planda kalmaktadır.

Diğer model ise; Peri Suyu’nda olduğu şekilde, şirketin bizzat “kendi eliyle” uyguladığı şiddet modelidir. Yaratılan bu kurguda, şirketlerin şiddeti “özel mülkiyet hakkının savunulması” kisvesi altında meşrulaştırılmakta, devlet ise arka planda kalmaktadır. Bu modelde; şirketler buldukları bölgelerin şiddet tekeli haline gelerek; bölge halklarını baskı altında tutmakta; hayatlarına müdahale edebilmektedir.

Doğaya uyumlu faaliyet gösteren (!) şirketler; yatırım yaptıkları bölgelerde; yoksul halklarının topraklarına el koymakta; bu bölgeleri yaşanmaz hale getirmektedir. Kütahya Gümüşköy’de gümüş madeni işletmesi bulunan şirketin, Dulkadir Köyü’nde satın aldığı evleri yıkıp, köyü enkaz alanı haline getirmesi buna bir örnek olarak gösterilebilir. (18)

Üretim araçları elinde bulunan kırdakilerin yaşam kaygıları ile kar oranlarını arttırmak adına ucuz iş gücü ve ucuz hammadde arayışına yönelen sermayenin menfaat çatışması; kırdaki mücadeleleri doğurmaktadır. Bahsini ettiğimiz menfaat çatışması, sosyal ve sınıfsal çelişkilerin de derinleşmesine yol açıyor. Topraksızlaştırma sonrasında, toprağı veya toprak kullanım hakkı olmayan köylü, geçimini sağlayabilmek için zorunlu olarak proleterleşme süreci içerisine girmektedir. Kırdakiler, kendilerine dayatılan iki seçenektan birini tercih etmek zorunda kalmaktadır: iş gücünü –doğal olarak özgürlüğünü de- ücret karşılığında sermaye sahibine kiralamak ya da yoksullaşmak. Bu durum ise kırdakilerin yaratmış oldukları artı değerler ile sermaye sınıfı ile aralarındaki uçurumun derinleşmesine, maruz kaldıkları yeni yaşam tarzında, sermaye sınıfının uygun gördüğü davranış biçimlerini içselleştirmek zorunda bırakılmasına sebebiyet vermektedir.

Sosyal adaletsizliğin, farklılıkların ve yoksulluğun derinleşmesi sınıf mücadelelerine zemin hazırlıyor ve kırdaki sermayeye karşı bir sınıf hareketi ortaya çıkıyor. Üretim araçları elinden alınan kırdakiler, sosyal adaletsizlikler ve yoksullaştırma politikaları sonrasında göçe zorlanırken tek bir seçenekleri kalıyor: Direniş..

HES, nükleer santral, termik santral gibi projeler yeni yatırım alanı arayan ve enerji krizlerini ötelemeye çalışan şirketlerin gözdesi olmaya devam ettikçe bu çelişkilerde derinleşerek artıyor. Yeni kır proleteryasının-köylülerin topraklarının talan edilmesi, yağmalanması karşısında göstermiş oldukları savunma refleksleri, köylülerin, köylülüğten ve proleterleşmeden çıkışında bir form olarak doğuyor. Bu mücadeleler yeni kır proleteryasını, ekoloji mücadelesinin öznesi, zaman zaman da emek mücadelesinin ana belirleyeni haline getiriyor. Ekoloji mücadelesinin, sınıf mücadelesi temellerine oturduğu gerçeği bu noktada bir kez daha ortaya çıkıyor.

Yaşam alanları ellerinden alınmaya çalışıldığı için, kendilerini korumalarını umdukları devletin yasaları ile şirketlere geniş hareket alanları yarattığını, kolluk görevlilerinin halkı değil şirketleri ve şirket çalışanlarını koruduğunu anlıyor ve maruz kaldıkları saldırılara karşı direnişi bir yaşam biçimine dönüştürüyorlar..

Şirketleri topraklarından kovma mücadelesinin farklı veçheleri arasında hala derin açılar var, bu eşitsizlikleri görerek, yeni kır proleteryasının direnişlerinin en önünde duran kadınların haklı çığığı tüm mücadelenin bu dönemki rengini veriyor: “Evimizden Defolun” Dünyayı evi olarak görenler için, bir köyde başlayan direnişin tüm dünyanın yaşadığı evrensel sıkıntının parçası ve onun bileşeni haline gelmesi ise siyasal eylemin biricik sorunu olarak önümüzde duruyor. (19)

Gerze’de Termik Santral Karşıtı Mücadele

Termik Santralı projesi ile Gerze’de çalışmalar yapmaya başlayan Anadolu Grubu, kuracağı santralin 1200 megavat kapasitesinde güce sahip olacağını ve Türkiye’nin enerji ihtiyacının yüzde dördünün karşılayacağını duyurdu. Termik santral sermayesinin, tamamının “yerli” sermayeden oluştuğunu özellikle vurgulayan termikçi şirket, ÇED raporu oluşturma süreci

içerisinde istihdam vaatleri, okul, cami, sosyal kullanım alanları gibi yerlere yatırım yapma girişimleri gibi halkla iç içe olma ve halkın termik santral kurulmasına razı olmasını sağlamaya çalışmasına karşın, başarılı olmadı.

Yasal prosedüre aykırı olarak, “ÇED olumlu” veya “ÇED gerekli değildir” raporu almadan, dahası yer lisansı almadan doğrudan EPDK’dan üretim lisansı aldı. Bölge halkının açtığı davada , Danıştay şirketin aldığı üretim lisansının yürütmesinin durdurulmasına kararı verdi.

Bu gelişme sonrasında, şirket Çevre ve Orman Bakanlığı’na (yeni ismiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na) başvuruda bulundu ve Gerze Enerji Santrali için ÇED süreci başlatıldı.

ÇED prosedürü gereğince, ÇED kapsam ve özel formatı belirlemeden önce halkı proje hakkında bilgilendirmek amacıyla 3 Mayıs 2010’da toplantı düzenleyen şirket, termik santral kurulmasını istemeyen Gerze halkının tepkisi ile karşılaştı. Bilgilendirme toplantısını gerçekleştiremedi. Toplantıyı protesto eden termik karşıtları, kapalı alan içerisinde kolluk şiddeti ile yoğun biber gazına maruz kaldı. Yaşanılan olaylardan sonra, yedi kişi hakkında polise mukavemet suçundan, sekiz kişi hakkında ise tehdit ve hakaret suçunu işledikleri iddiasıyla kamu davası açıldı. Açılan davalar halen devam ediyor.

30 Mart 2011’de sondaj çalışması yapmak için Yaykıl’a gelen sondaj ekipleri karşılaşmış oldukları tepki sonrasında sondaj çalışması yapamadan Yaykıl’ı terk etmek zorunda kaldı. Olaydan kısa bir süre sonra, üç kişi hakkında mala zarar verme suçunu işledikleri iddiasıyla açılan kamu davası devam ediyor.

ÇED Yönetmeliği gereğince özel formatın verilmiş tarihinden itibaren bir yıl içinde Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporunu Bakanlığa sunamayan şirket 21 Haziran 2011’de, 21 Aralık 2011 tarihine kadar geçerli olmak üzere altı aylık ek süre aldı. Bu durumun etkisi ile saldırganlaşan şirket, kolluk güçlerinin eşliğinde Yaykıl’a girmek için uyması gereken hiçbir kurala uymadan hareket etti.

23 Ağustos 2011’de saat 01.00’ sularında gece baskını ile yüzlerce jandarma ve çevik kuvvet ekibi eşliğinde Şirket, Yaykıl’a gelerek sondaj çalışması yapma teşebbüsünde bulundu. Yolları kazarak, kanallar açarak, jandarma barikatı kurdurtarak halkın sondaj çalışması yapılan alana gitmesi engellenmeye çalışıldı. Ancak, tüm engellemeler boşa çıktı ve Gerzeliler topraklarında sondaj çalışması yapılmasına izin vermedi. Sondaj faaliyetini yürütecek mühendis ve müteahhitlerin alandan uzaklaşmasına izin verilmesine karşılık, güvenlik önlemi kapsamında bölgeye gelen ambulansların hareket etmesinin engellenmesi, darp edilerek yaralanan köylülerin hastaneye götürmesine izin verilmemesi kaygı yaratıcı idi. Olaylar sonrasında, onlarca kişi hakkında birden fazla kamu davası açıldı.

23 Ağustos’ta da sondaj işlemlerini yapamayan şirket, 5 Eylül 2011’de daha kalabalık bir kolluk gücü ve panzer eşliğinde Yaykıl köyüne girmeye çalıştı. On dört saate yakın zaman zarfında yoğun şekilde sıkılan biber gazı, gaz bombaları, sıkılan tazyikli su, inen kalkan cop ve yer yer plastik mermiler altında halk köylerini savundu. Ambulanslarla gaz bombası ve biber gazlarının takviyesinin yapıldığı müdahale karşısında, Gerze halkı mücadele azmini yitirmedi. Şirket bir kez daha aynı sonu yaşayarak, sondaj çalışmasını tamamlayamadan Yaykıl’ı terk etti. Sinop İl Özel İdaresi’nin bilgi edinme dilekçesine vermiş olduğu, “Söz konusu alan ile ilgili Anadolu Grubu tarafından İdaremize her hangi bir müracaat

yapılmamıştır” cevabı Termik Santral komedisinin bir diğer yüzüydü. Verilen bu cevap, Valiliğe bağlı kolluk güçlerinin, izinsiz emirle şirketi korumaya çalıştığı ortaya çıktı.

Gerçekleşen olaylar sonrasında göz altına alınan altı kişiden içinden bir kişi tutuklandı. Sonrasında, sayısı yüzün üstünde kişi hakkında soruşturma yürütülmektedir.

Şirket, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kendisine vermiş olduğu 6 aylık ek sürenin dolmasına birkaç güne kala ÇED raporunu Bakanlığa sundu. ÇED raporunu inceleyen Gerzeliler hazırladıkları binlerce dilekçeyi başta Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmak üzere ilgili tüm kuruluşlara göndererek, ÇED Raporuna olan itirazlarını bildirdiler.

Şirketin sunduğu ÇED raporu, 30 Nisan 2012'de Ankara'da yapılan İnceleme Değerlendirme Komisyonu. Toplantısında değerlendirildi. Toplantı sonucunda, şirketin vermiş olduğu belgelerin eksik olması, santralin kurulacağı alanın bir kısmının orman arazisi olması, hemen yakınında ormanlık arazi bulunması nedeniyle, ÇED süreci durduruldu.

ÇED sürecini istediği işletemeyen ve süreç sonunda istediği sonucu elde edemeyen; her girişiminde halkın yoğun tepkisi karşılaşılan; yaptığı yatırımlara rağmen halkın katılımını sağlayamayan şirket; termik karşıtlarına karşı cephe almaya başladı. Yaşam haklarını savunan termik karşıtlarının polis ve jandarma şiddetine maruz kalmasına sebebiyet veren Şirket, süreç içerisinde ve sonunda aldığı olumsuz sonuçlar nedeniyle vahşileşmektedir. Şirket, bir yandan termik karşıtları hakkında açılan ve halen görülmekte olan davalara müdahil olma talebinde bulunarak; delil toplamaya çalışmakta, diğer yandan ise termik karşıtları hakkında suç duyurularında bulunmaktadır.(19)

Yalova'da Termik Karşıtları Termikçi Şirketin Borsada Puan Kaybına Uğraması Nedeniyle Yargılandı...

Yalova'da bir yandan termik santrale, diğer yandan ise kimyasal atık depolama faaliyetlerine karşı direniş gösterilmektedir.

Akrilik elyaf üretimi yapan fabrikasında yüzlerce insanı istihdam ederek bölge halkının gözünde önemli bir iş kapısı olarak algılanan AKSA isimli şirket, kendi tesislerinde karbon elyaf üretimine de başladı. Şirket, halkın gözünde erdiği mertebeyi de kullanarak, Yalova'ya bir de kömürlü termik santral kurdu.

Termikçi şirket, termik santrale karşı çalışmalar yürüten Yalova Çevre Platformu aktivistlerini açtığı davalarla sindirmeye çalıştı. Öyle ki; termik santral karşıtlarının yürüttükleri mücadelenin AKSA isimli şirketin borsada puan kaybetmesine sebebiyet verdiği iddiasıyla termik santralleri hakkında kamu davası açılmıştır.

Yalova'da ayrıca VOPAK isimli çok uluslu şirket tarafından kimyasal atık depolama alanı kurulmaya çalışılmaktadır. Vopak'ın yaklaşık 26 hektarlık alanda kuracağı tesiste 39 çeşit kimyasal depolanması planlanıyor. İl Özel İdaresi GSM Ruhsat Komisyonu'na başvuran Vopak yetkilileri, tehlikeli ve riskli projeler için zorunlu tutulan sağlık koruma bandı mesafesinin, projeleri için belirlenmesi talebinde bulunmuştu. TÜBİTAK tarafından hazırlanan raporda, VopakMarmara Terminali Projesi'nin ÇED raporundaki afet senaryolarına dayanılarak yapılan modellemelerde, 710 bin ton kimyasal depolaması için en az 40

kilometrelik bir alanın boş bırakılması gerektiği ortaya çıktı. Komisyon, TÜBİTAK'tan gelen rapor doğrultusunda olumsuz görüşünü Vopak firmasına bildirdi.

Kütahya'da İnsanlar, Hayvanlar, Sular, Topraklar Zehirleniyor, Köyleri Harabeye Çeviriliyor

Eti Gümüş A.Ş. Kütahya Gümüşköy'de 80'li yıllardan bu yana faaliyet gösteriyor. Geçtiğimiz yıl, işletmenin atık barajında çökmeler yaşanmış, işletmenin yakınındaki Dulkadir Köyü'nde hayvan ölümleri ve zehirlenmeler yaşanmıştı.

Haklarını yargı önünde arayan köylülerin, şirket çalışanları hakkında “*Genel Güvenliğin Taksirle Tehlikeye Sokulması*” suçunu işledikleri iddiasıyla Kütahya 1. Sulh Ceza Mahkemesi'nde açılan davaya yaptıkları müdahillik başvurusu reddedildi.

Dulkadir Köyü'nde zehirlenmelere ve hayvan ölümlerine sebebiyet vererek “*Çevrenin Taksirle Kirletilmesi, Bilinçli Taksirle Birden Fazla Kişinin Yaralanmasına Neden Olmak*” suçunu işledikleri iddiasıyla açılan dava ise Tavşanlı Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülüyor. Zehirlenmelerin ve hayvan ölümlerinin şebeke suyundan kaynaklandığı iddia ediliyor. Eti Gümüş A.Ş.'de çalışan şikayetçileri, şirketin işten çıkarılmakla tehdit ettiği iddia ediliyor.

Köylülerin, şirketin baraj kapasitesini artırma çalışmalarını protesto amaçlı düzenlediği piknikte, şirket tarafından kamera görüntüleri alınmış ve pikniğe katılan kişileri tespit etmeye çalışmıştır. Sadece çıplak zor aygıtları değil, gözetleme ve kontrol altında tutmaya yönelik tüm güvenlik devleti yetkilerini şirketlerin ellerine almaya başladığı bir süreçten geçiyoruz.(20)

Dulkadir Köyü'nün büyük bir kısmı göç etmiş durumda. Şu an köyde 7 hane yaşamakta. Şirketin köy halkı ile pazarlıklar yapıp köydeki evleri satın aldığı, almış olduğu evleri yıktığı gündeme geldi. Köyün harabe haline çevrildiği söyleniyor.

Faaliyet alanını genişletmeye çalışan şirket, Dulkadir Köyü'nü harabeye çevirerek yaşanmaz hale getirmekte, insanları göçe zorlamakta.

Endüstriyel Futbolun Sermaye Birikimi : Trabzonspor

Enerji yatırımlarının pompalandığı bir dönemde, bir futbol klübü HES kurma planları içerisinde girdi.

Futbolun bir spor dalı olmaktan çıkıp, yüksek maliyetleri olan bir sektör haline gelmesi ile futbol takımlarının, piyasa sisteminin imajlar alemine sökün etmesi, yabancılaşması, sisteme entegre olması, sistem içinde var olma savaşı içerisine girmesi eş güdümlü olarak birbirlerini tetikliyor. Futbol takımlarının şirketleşme sürecine girmesi, hisselerini halka açması sonrasında biriken sermayeler, bir spor kulübünün genel giderleri olarak sayılan kalemlerden daha yüksek bir miktara erişince, biriken sermayeyi değerlendirme amaçlı olarak HES yatırımı düşünülecek hale gelmiştir.

Enerji açığı söylemi arkasına sığınarak, bu “güzide” duran yatırım alanına aç gözlü bir şekilde saldırılar, yarının enerji krizinin zeminini oluşturmaya başladılar. Elde edilecek enerjinin

dağıtımına ilişkin aldıkları alım garantisinde anlaşılmış olan değerlerden daha fazla bir üretimin telaşı içerisine girecekleri aşıkâr.

Bu yeni üretim modelinde de; ortaya çıkacak üretim fazlalığının hayata yansımaları; doğanın, emeğin sömürsünün artması, tüketimin pompalanması, iklim değışiklikleri ve iklim göçlerinin körüklenmesi olacaktır. (21)

Toplumsal Mücadelenin En Sert “Zor”la Karşılaşan Alanı: Peri Suyu

Peri Suyu üzerinde kurulması planlanan Pembelik Barajı’na karşı yürütölen mücadele uzun bir süredir gündemde. Dersim, Elazığ, Bingöl sınırları arasında bulunan Peri Suyu üzerinde 2 baraj faaliyete geçmiş durumda, Pembelik barajının yanı sıra 2 barajın yapım aşaması devam ediyor. 2 baraj projesi daha bulunmakta. Barajların tamamının faaliyete geçmesi durumunda 60’tan fazla köyün su altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı, 84 köyde zorunlu göç olaylarının yaşanılacağı söyleniyor.

Sular altında kalma tehlikesi içinde olan bölgede Dersim halkının kültürel kimliği açısından önem taşıyan Gole Xızır (Hızır gölü) ve Düzgün Baba gibi “kutsal mekanlar” da bulunmakta. Bu yanıyla, bölgedeki baraj projeleri Dersimliler için kutsal değerlerinin yok edilmesi anlamı da taşıyor. Barajlar, Dersim’in kültürel kimliğine karşı bir soykırım tehdidi olarak da algılanıyor.

Pembelik barajının kurulmaması için mücadele yürüten bölge halkı bir senedir gece-gündüz nöbet tutuyor. Halkın, nöbet tutuğu direniş çadırına taciz ateşi açılmıştı. Son dönemlerde ise şirketin özel güvenlikçileri tarafından baraj karşıtlarına şiddet uygulanmaktadır. Halkın tehdit edildiği, Alevi kimliğine yönelik hakaretlerde bulunulduğu belirtiliyor.

Şirketlerin istihdam, sosyal yatırım vaatleri ile yoksul halkla yaptığı pazarlık sonucunda alamadığı taşınmazlara, Bakanlar Kurulu’nun aldığı acele kamulaştırma kararları ele konulmaktadır. Savaş hukukun uygulandığı süreçlerde veya aceleliğine Bakanlar Kurulunca karar verilen hallerde veya özel kanunlarla öngörölen olağanüstü durumlarda verilebilen “acele kamulaştırma” kararları; gündemimize kirli enerji yatırımlarını ve kentsel dönüşüm uygulamalarını hızlandırma amacıyla sokulmuş durumda.

Baraj faaliyeti için yapılmış olan acele kamulaştırma işlemleri ile ilgili Danıştay tarafından verilen yürütmenin durdurulması kararlarının uygulanıp uygulanmayacağı sorunu tartışılırken; Bakanlar Kurulu bölge ile ilgili tekrar acele kamulaştırma kararı almıştır. Maruz kaldıkları haksız uygulamalara karşı mücadele eden köylüler ise tutuklanmıştır.

Devlet-Şirket Birliğinin Sarsıldığı Yer: Ulukışla

Maden arama-işleme faaliyetlerinde bulunmak için 2009 yılında Niğde’ye bağlı Ulukışla ilçesine gelen madenci şirket, Ulukışla halkının mücadelesi ile karşılaşmıştır.

Şirketin arama çalışmaları yapacağı Maden Köyüne geliş muhtarlık seçimlerine dahi yansıdı; seçime maden arama faaliyetini destekleyen ve desteklemeyen iki muhtar adayı katıldı. Şirket maden aramayla ilgili ÇED sürecine devam etti ve ÇED olumlu kararı aldı. Ancak bu karara karşı açılan davada yürütmeyi durdurma kararı çıktı.

Şirket diğer yandan madeni işleteceği sahaya ilgili çalışmalar yürüttü. Şirketin faaliyetlerine karşı hukuk mücadelesi yürütülürken, mücadelenin kaderini toplumsal mücadele belirledi.

Maden Köyü'nde yerel seçimin hemen sonrasında, altın madenini alan şirketin Maden Köyünde ÇED tanıtım toplantısı yapma girişimi protesto edilerek engellendi. Maden köyünde yürütülen mücadele sonuç verdi ve şirket sahibi maden köyüne bu fabrikayı kur(a)mayacaklarını açıkladı.

Şirket kısa bir süre sonra, Porsuk, Hasangazi köylerinin sulama göletinin bulunduğu alanda hazineden arazi almak için girişimlerde bulundu. Niğde İl Özel idaresi, Maden Köyü'nün aşığıında Toros Dağları hizasında Porsuk Köyü'nün göletinin tamamlanması amacıyla kamulaştırılan arazilerin şirkete satılmasına karar veriverdi. Satışın ardından köy meclisi başkanları bu satışın iptali için dava açtı. Mahkeme, Niğde İl Özel İdaresi kararını iptal etti. Yapılan idari başvurulara rağmen, mahkeme kararını uygulamayan idareciler hakkında suç duyurusunda bulunuldu. Bu suç duyurusu ardından şirkete satılan arazi geri alınarak, arazinin kamulaştırmadan önceki sahiplerine geri verildi.

Tüm bu süreç boyunca, madenci şirkete karşı mücadele yürüten köylüler hakkında kamu davaları açıldı.

Önce Maden Köyü'nden sonra da Hasangazi-Porsuk Köyleri'nden kovulan altıncı şirket yine Ulukışla'ya bağlı Tepeköy'de işleme tesisi kurmaya karar verdi. Şirketin işletme tesisi, işyeri ve çalışma ruhsatı almadan faaliyete başlaması nedeniyle kapatıldı. Şirketin, işletme tesisi ile ilgili aldığı ÇED olumlu kararı ile de yürütmenin durdurulması kararı verildi.

Maden arama faaliyetlerinin yürütmesinin durdurulmasına aldırış etmeyerek çıkaracağı altını işleteceği sahaya ilişkin çalışmalar yürüten şirketin kanunsuz eylemleri altın karşıtı hareketin engeline takıldı.

KAYNAKLAR

- 1-<http://www.uncsd2012.org/rio20/index.php?page=view&nr=1308&type=230&menu=38>
- 2-<http://www.gap.gov.tr/gap/gap-ve-surdurulebilir-kalkinma/surdurulebilir-kalkinma-nedir>
- 3- Cavlı M., (2009) „Şirket çevrecili ekseninde Türkiye’deki şirketlerin çevresel sorumlulukları „Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi,Ankara.
- 4- European Commission, (2001), Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility: Green Paper, from http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0366en01.pdf
- 5- Aydede, C., (2007), *Yükselen Trend Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, İstanbul: Mediacat Yayınları
- 6- Aydoğan, S., (2005), *Sosyal Sorumluluk Anlayışında İş Ahlakının Rolü ve Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi, SBE,İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi,İstanbul.
- 7-http://www.emo.org.tr/ekler/c3054f020ea5e82_ek.pdf
- 8-Finamore A, Roselli M, Britti S, Monastra G, Ambra R, Turrini A, Mengheri E.,(2008), Intestinal and peripheral immune response to MON810 maize ingestion in weaning and old mice, *J Agric Food Chem.*, 56(23):11533-9.
- 9-Dona A, Arvanitoyannis IS.,(2009), Health risks of genetically modified foods , *Crit Rev Food Sci Nutr.* ,49(2):164-75.
- 10-Aris A, Paris K.,(2010), Hypothetical link between endometriosis and xenobiotics-associated genetically modified food, *Gynecol Obstet Fertil.*, 38(12):747-53.
- 11-Global Small-Scale Farmers' Movement Developing New Trade Regimes, *Food FirstNews & Views*, Volume 28, Number 97 Spring/Summer 2005, p.2.
- 12-Nyeleni Avrupa 2011: Avrupa Gıda Egemenliği Forumu(2011, ağustos 21) „Avrupa’da Gıda Egemenliği, Şimdi! <http://www.nyeleni.org/spip.php?article290>
- 13-http://www.cmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=86064&tipi=68&sube=0
- 14-<http://www.cedgm.gov.tr/CED/AnaSayfa/gorevVeyetkiler.aspx?sflang=tr>
- 15- Erdem,U.C., (2011), *TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Haber Bülteni*,5. sayı
- 16-Erdem, U. C., (2012), “Çevresel Etki Değerlendirme” ve İşçi Ölümleri Ekonomiye “Can” Veriyor, *Kolektif ekososyalist dergi*, 13,4-6
- 17-<http://www.cevrehircilik.gov.tr/gm/dosyalar/belgeler/belge370/cedistatistikleri1993-2010.doc>
- 18-Erdem, U. C.,(2012), Özelleştirilen Şirket Tekeline Karşı Meşru Müdafaa Hakkı, *Kolektif ekososyalist dergi*, 14, 13-14
- 19-Erdem, U. C., (2011), Gerze Notları, Meşru Bir Özyönetim İçin Bellek , *Kolektif ekososyalist dergi*, 11, 8-10.
- 20-Özdem, S., (2012), Siyanürle Yaşamak İşçi Sınıfının Kaderi Değil, *Kolektif ekososyalist dergi*, 13,2-3
- 21- Erdem, U. C., (2011), Futbolun Enerji Açığı mı, Trabzonspor’un Sermayeye Açığı mı?, *Kolektif ekososyalist dergi*, 12, 35-36